

Bernard Lewis ile Söyleşi – Şubat 2012

Türkiye’yi, Orta Doğu’nun İslam coğrafyası ile karşılaştırsak, Türkiye’nin sivil özgürlükler, ekonomik kalkınma, küresel konum gibi alanlarda öne çıktığını görüyoruz. Nasıl oldu da Türkiye diğer ülkelerin arasından sıyrılabildi?

Geçmiş her daim önem arz eder. Günümüz geçmişin ürünüdür. Türkiye’nin gücü, bağımsızlığını hiçbir zaman kaybetmemesinde yatıyor. Türkiye, İran ve Afganistan, bu coğrafyada, bağımsızlığını tamamıyla koruyan yegane ülkelerdi. Diğer ülkeler Avrupalı emperyal yönetimlere bir şekilde boyun eğdi. Bu üç ülkeyi birbirleriyle ve diğer ülkelerle karşılaştırmayı oldukça ilginç buluyorum.

Bugün Türkiye’de, Osmanlı medeniyetinin ve Türklerin geçmişte Orta Doğu’daki liderlik rolünün romantize edilip, yüceltildiğini gözlemliyoruz. Türkiye’nin, eğitim ve ekonomi alanlarındaki kalkınmasının yardımı ile, Orta Doğu’nun küresel statüsünün yükseltilmesikonusunda geçmişteki gibi liderlik rolü üstlenebileceğinin heyecanla savunulduğunu görmek mümkün.Sizce Türkiye, böyle bir gelişime ve değişime önderlik edebilecek potansiyele sahip mi?

Türkiye’nin belirtmiş olduğunuz bölge ülkeleri için öncü rolü zaman zaman oldu ancak kesintiye uğradı ve tersine döndü. Örneğin astronomi konusunu ele alalım. Tam tarihini net olarak hatırlamıyorum fakat 1600’lü yıllarda dünyada iki tane büyük ve kapsamlı gözlemevi vardı: bunlardan biri Avrupa’da diğeri ise Türkiye’deydi ve her ikisinde de gökyüzü gözlemleri yapıyor ve yıldızlara dayalı veriler oluşturuluyordu. Ve başarıları da birbirine eşdeğerti. Fakat zaman ilerledikçe, başarıları açısından aralarında büyük bir açık oluştu çünkü Avrupa’daki gözlemevi modern bilimin temelini oluşturur niteliğe bürünürken Osmanlı gözlemevi Kuran ile çeliştiği iddialarına dayandırılarak yetkililerce yıkıldı.

İslam ve Batı dünyası arasında pekçok farklılıktan söz edebiliriz. Bu farklılıkların bazıları, neden bir toplumun diğesine göre bir takım alanlarda daha önde olduğuna yönelik açıklama bulmada bize çok önemli ipuçları verir. Türk tarihçilerin bu konuyu açıklasözlülükle tartışmasına yönelik saygım sonsuz. Geleneksel tarihçilik anlayışında başarısızlık ve sorumluluk kolay kolay itiraf edilen şeyler değildir. Genellikle başarısızlık ya bir başkasına aittir ya da bir başkasının şeytani kurguları sonucu gerçekleşmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan Viyana kuşatmasının ikinci başarısızlığıyla ilgili Osmanlı yapıtları o kadar açıklasözlü ve açıklasözlemlilikle yazılmış ki. Nerede yanlış yaptık? Ne hatalar işledik? Bu tarz sorular sorulmuş ve yazarlar yenilgiyi hiçbir zaman bir zafer olarak açıklama yoluna gitmemiştir.

Bu, Osmanlı yıllarından bu güne köklenecek gelişen bir gelenek. Birey, grup ya da toplumların yaptıkları birşey için sorumluluğu üstlenmeleriyle bir başkasına yıkmaları arasında sebep ve sonuç açısından büyük farklılıklar doğar. İşler yolunda gitmeyince sorabileceğiniz iki soru vardır: nerede hata yaptık ve bize bunu kim yaptı? Eğer soruyu, Müslüman coğrafyada sıklıkla karşımıza çıkan, yani ikinci şekliyle soruyorsanız, bu sizi, sadece toplumsal ve kültürel nevroza olarak tanımlayabileceğim birçok komplo teorisi ile başbaşa bırakır. Fakat soruyu ‘nerede yanlış yaptık’ şeklinde soruyorsanız, toplumunuzu doğrudan teste tabi tutmuş olur ve çözüm bulma şansını arttırırsınız. Türkiye’de her iki soru da soruluyor. Özellikle 19. yüzyılda ‘biz nerede hata yaptık’ sorusunun daha sıklıkla sorulduğunu görüyoruz.

Bazıları, Türkiye'yi, İslam dünyasının değişimi için model ülke olarak öne sürüyor. Sizce Türkiye bu coğrafya için model ülke olabilir mi? Örneğin kadın hakları konusunda Türkiye'den öğrenilebilecek şeyler var mı?

Bence Türkiye örnek teşkil etmelidir. Bir süre için örnek ülke olarak önemli bir rol oynadı da aslında. Fakat Türkiye bugün örnek teşkil etmektense önündeki örnekleri izlemeyi tercih ediyor. Türkiye ile diğer Müslüman ülkelerin arasındaki fark, bahsettiğim gibi, 'nerede yanlış yaptık' sorusunun 'bize bunu kim yaptı' sorusuna oranla öncelik arz etmesidir. Aradaki fark sorumluluk almak ile sorumluluktan kaçmak arasındaki farktır.

Kadınların rolü de oldukça önemlidir.

Siz her zaman kadının kamusal yaşamdaki yerini ön plana çıkardınız. İlginizin kaynağı nedir? Bu konunun bölge için önemi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Uzun yıllar önce, hala Londra Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışırken edindiğim ilginç bir anım var. Bir gün, tarih bölümündeki lisans öğrencilerimizden biri benimle görüşmek istedi ve ben de elbette bu talebi geri çevirmedim. Görüşmemizde, öğrencim, okulu bırakmaya karar verdiğini belirtti ve okuldan ayrılmadan bana veda etmek istediğinden söz etti. İyi bir öğrenciydi, belki de departmandaki en iyi öğrencilerimizdendi ve açıkçası, okulu bırakmasını anlamakta güçlük çektim ve ayrılma sebebinin maddi kaynaklı olmadığından emin olmak istedim çünkü öyle olması halinde kendisine bir şekilde burs bulmaya çalışabilirdik. Fakat öğrencim ayrılma kararının maddi olmadığını, genç bir adamla tanıştığını, O'na aşık olduğunu ve evleneceklerini belirtti. Evleneceği adamın lise karnesi oldukça zayıftı ve herhangi bir üniversiteye kabul edilmemişti. Bir işe girmiş, çalışıyordu. O dönemlerde muhtemelen 19-20 yaşlarında olan bu genç kızın sözleri hala çok net aklımdadır: "Kadının, eşinden daha tahsilli olduğu bir evlilik bence mutlu bir evlilik olmayacaktır." Bu sözler beni oldukça şaşırtmıştı. Eğer tek gözlü birine aşık olursak, ki bu da mümkün, bu bizim de tek gözümüzü çıkaracağımız anlamına mı geleceki? Yorumumu elbette kendime sakladım. Öğrencim kararını çoktan vermişti ve zaten bir süre sonra da okuldan ayrıldı. Okuldan ayrıldıktan sonra başına neler geldi, bilmiyorum. Bu olay bazı problemlerle ilgili farkındalığımı arttırdı ve bununla birlikte feminist olduğumu söyleyebilirim. Sonrasında ise kadın öğrencilerimin sorunlarına ve eğitim gereksinimlerine özellikle daha duyarlı olduğum dikkat çekmeye başladı.

Bu konu, Atatürk'ün kadın hakları konusunda yaptığı bir konuşmada tüm hatlarıyla ortaya konuyor. Bir Osmanlı paşasının kadın haklarını desteklemesi, çokça karşılaştığımız bir durum değil. Atatürk şöyle diyor: "Görevimiz Türk milletini modernleştirmektir ve bu görevi milletin sadece yarısını modernleştirerek yerine getiremeyiz."

Bence Atatürk'ün kadınların konumunu ön plana çıkarması çok yerinde bir karardı. Bu konudaki ilk adımı kendinden önce başkaları atmış olsa da yaptığı çok önemliydi. Kadın konusu daha önce de ele alındı. İkinci Viyana kuşatmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda nelerin yanlış yapıldığı üzerine bir tartışma başlatıldı. Kuşatma öncesi dönemlerde gerek genel olarak İslam dünyasında gerek Osmanlı İmparatorluğu'nda hep ileri yönde adımlar atılırken, kuşatma sonrası adım adım gerileme başladı.

18. yüzyıldan sonra, İslam coğrafyasında ve özellikle de bu coğrafyadaki gelişmelerin en farkında ülkesi Osmanlı'da hararetli tartışmalar başladı. Nerede hata yaptık? Onlar hangi

alanlarda doğru adımlar atarken biz yanlış adımlar atıyoruz? Ve bu tarz sorulara, askeri, siyasal, toplumsal açıdan pek çok farklı yanıt öne sürüldü.

Daha sonra, tam tarihini hatırlayamıyorum fakat 1880’lerde olmalı, Türk yazar Namık Kemal yeni ve farklı bir öneri ortaya attı. ‘Batı’nın gerisinde kalma sebebimiz kadınlarımıza yönelik davranışımızdır’ dedi. “Kadınlarımıza aynı şekilde muamele etmeye devam etmemiz sadece olumsuz sonuçları beraberinde getirecektir ve en önemlisi de de nüfusumuzun yarısının yeteneklerinden ve hizmetlerinden yararlanmamış olacağımızdır” diye de ekledi. Namık Kemal ayrıca koskoca bir nüfusun eğitiminin ilk yıllarının haksızlığa uğramış annelerin gözetiminde gerçekleştiğinin de altını çizerek çok önemli bir hususa değinmiş oldu. Bence bu önemli bir öneriydi. Zaten daha sonra da başkaları tarafından Namık Kemal’in görüşleri ele alındı ve geliştirildi.

Ev ortamı çok önemli çünkü evde kadın ve erkek arasında otoriterlik ve eşitsizlik mevcutsa, bu değerler genel yaşama da yansıyor. Şeriatla durum oldukça açık, bir kadının değeri yarım erkeğe denk biçiliyor. Kız çocuk, erkek çocuğun kazanımlarının sadece yarısı kadarına sahip olabiliyor. Ya da davalarda iki kadının savunması bir erkeğinkine eşdeğer.

Atatürk’ün meşalesini taşıdığını ve bu ülkenin üzerine inşa edildiği temel değerleri temsil ettiğini iddia eden bürokratlar, politikacılar ya da entelektüellerin bu görevi layıkıyla yerine getirdiğini düşünüyor musunuz?

Bu sorunun yanıtı, bir görevi ‘layıkıyla’ yerine getirmekten ne anladığınıza göre değişir. Bu insanlar genel anlamda doğru adımlar attılar ve pekçok değişikliğe aracı oldular. Fakat bazı alanlarda da başarısız oldular. Mesela çok eşlilik ve kumalığı ele alalım. Kumalığın önüne geçildi, çok eşlilik ise Türkiye Cumhuriyeti’nde yasadışı sayılıyor. Fakat bu kurumun hala, pratikte devam ettiğini söylemek mümkün.

Bugünün şartları göz önünde bulundurulduğunda, değişim içinde olan Arap ülkelerinde kadının rolünün de değişebileceğini düşünüyor musunuz? Sizce kadın hakları ve özgürlükleri yönünde olumlu adımlar atılabilir mi?

Bazı adımlar atıldı ancak devamı getirilmedi. Bugün ise atılan adımlar geri alınıyor, ileriye değil geriye doğru bir gidiş var.

Bazılarına göre Türkiye, İslami kimliğini daha kuvvetli vurgulayarak Orta Doğu’da daha ciddi bir destek görebilir ya da rol üstlenebilir. Siz bu vurguyu doğru buluyor musunuz? Yoksa Türkiye Batılı bakış açısını ön plana çıkararak mı bölgedeki etkisini daha fazla hissettirebilir? Osmanlı milletler topluluğu fikrini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu, Türkiye’nin etkisini artırmak için atabileceği bir adım tabii. Fakat asıl soru, İslam üzerinden nasıl bir etki yaratacağınız ve etkinizi ne yönde ve şekilde değerlendireceğinizdir. Bu soruya pek çok farklı cevap verilebilir.

Diğer taraftan, Avrupa’nın ne anlam ifade ettiği de bugün oldukça karmaşık. Ünlü bir Suriyeli, yakın zamanda yazdığı kitabında Avrupalı bir İslamın mı yoksa İslami bir Avrupa’nın mı gelecekte bizi beklediğini araştırıyor.

‘Batı’, kavram olarak anlamını kaybediyor. Buna rağmen Batı kültürünün kaybetmediği tek değer, kendini eleştirebilme kabiliyeti. Bu onun kuvvetli noktası.

Şeref-utanç toplumu ile görev-suçluluk toplumları arasında önemli bir ayrım vardır. Şeref ve utanç sizin hakkınızda başkalarının ne düşündüğü üzerinden tanımlanırken, görev ve suçluluk sizin kendi hakkınızda ne düşündüğünüzün yansımasıdır. Bu ayrım çok önemli çünkü pekçok Müslüman toplum kendini şeref ve utanç üzerinden tanımlıyor.

‘Doğru eylemi gerçekleştirdim mi?’ sorusu bireyin kendini eleştirmesine olanak tanıyor ve sizi daha iyi bir insan yapıyor. Türkiye’nin bu sorulardan hangisini sorduğu önem arz ediyor.

‘Doğru adım mı attım?’ sorusunun insanları özelleştireye yönelterek daha sağlıklı hareket etmelerini sağladığından bahsettiğimizde, Türkiye’nin bu açıdan geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Osmanlı milletler topluluğu fikri, İngiliz İmparatorluğu gibi geçmişte kaldı ve yok oldu fakat İngiliz milletler topluluğu örneğinde de olduğu gibi, bağımsız bir grup devleti birbirine bağlayan tarihi, kültürel ve siyasal bağların tamamıyla yok olmadığını görüyoruz. Fakat bu bağlar üzerinden Osmanlı milletler topluluğu hayalini yeniden hayata geçirmek bence imkansız. Bu fikri sadece Türkler kabul edecektir.

Sizce Türkiye Orta Doğu’daki İslam ülkelerine önderlik edebilir mi, ya da önderlik etmeli mi?

Bu sorunun cevabı, Türkiye’nin, Orta Doğu’yu nereye götürmek isteyeceğinde yatıyor. Eğer Türkiye Orta Doğu’yu Osmanlı’nın halifelik günlerine götüreceyse, bence bu çok da parlak bir gelecek vaatetmiyor. Bugünün şartlarında bir Batı bloğundan da bahsedemeyiz. Çok daha farklı bir dünyada yaşıyoruz. Orta Doğu’nun önemi de eskiye oranla hızla azalıyor. Bir zaman sonra da önemini tamamıyla yitirecek. Neden böyle düşündüğümü açıklayayım. Arap dünyasının fosil yakıtlar haricinde herhangi bir ürünü yok. Petrol ve doğalgaz haricinde Arap dünyasından ihraç edilen ürünlerin toplamı 5.5 milyonluk nüfusa sahip Finlanda’nınkileri geçmiyor.

Er ya da geç petrol ve doğalgaz bitecek ya da yerini başka yakıtlara bırakacak. Bunun sonucunda Orta Doğu’nun önemi de kaybolacak. Bu önemin bugün bile azaldığını görüyoruz. Avrupa ve Amerika Orta Doğu ile eskisi kadar ilgilenmiyor. Güç artık daha da doğuya kayıyor. 21. yüzyılın süpergüçleri Çin ve Hindistan ve bu ülkeler ayrıca dünyanın güç odakları olacaklar. Rekabet ve işbirliği gibi konularda bu ülkelerin adı geçecek. Orta Doğu ise bu iki ülke için yalnızca rekabet ya da işbirliklerini güçlendirecekleri bir bölge olarak gündeme gelecek.

Belki İsrail, Orta Doğu’da bir rol üstlenebilir çünkü petrole ya da doğalgaza bağımlı olmadığı gibi kendine has yetenekleri ve insan kaynakları var. Hatta Hindistan ve Çin’in, bugün, İsrail ile yakın ilişki içerisinde olmasını bu şekilde açıklayabiliriz.

Modern iletişimin insanlara, dış dünya ile devamlı iletişimde kalma ve yaşadıkları hayatı ve zor koşulları diğer insanların yaşadığı hayatlar ile karşılaştırma şansı veriyor olması çok önemli bir özellik. En ilgisiz ve eğitimsiz insanlar bile bu sayede karşılaştırma yaparak durumlarının ne kadar kötü olduğunu farkına varabiliyor.

Filistinli Arap bir entelektüelin bu konuda çok mühim bir açıklaması var. Diyor ki: ‘Orta Doğu’da herhangi bir Arabın ortalama bir hayat yaşayabileceği ve kamusal hizmetlerden faydalanabileceği tek yer, ikinci sınıf bir vatandaş olarak yaşayacağı İsrail’dir.’ Bu açıklamayı önemli yapan bunu sonunda birinin söze dökmüş olabilmesidir. Yeni olan bu.

Ya Türkiye?

Türkiye henüz bir karar vermiş değil. Önündeki seçenek ya geriye, yani geçmişe gitmek, ya da geleceğe bakmak. Bu seçim Türklere kalmış. Hataların değerlendirilmesinin yanısıra Türkiye'nin yeniliklere ne kadar açık olduğu da verilen kararda önemli bir rol oynayacaktır.

İslam dünyasında yenilik (Arapçada bid'a) 'kınanan' bir kelime olarak algılanıyor. Bu algının ardında yatan mantık, bütün soruların cevabının tümsel ve nihai bir vahiy üzerinden zaten açıklanmış olduğu ve yeni olanın ayrıca kötü de olacağına dayanıyor.

Eğer Türkiye böyle bir yolu tercih ederse, geleceği pek de aydınlık değil. Fakat Türkiye henüz seçimini yapmadı. Bugün, her iki yola doğru da adımlar atmaya devam ediyor. Türkiye'nin hala seçim yapma şansı var.

Türklerin dindarlıklarını kaybetmeden ya da İslam kültüründen ödün vermeden yenilik yolunu seçme kapasitesi hala var, bu değişime olanak sağlayan kültürel koşullarda yaşayan pekçoklarımız gibi. İltimas burada anahtar kelime. İltimas erdemli değildir çünkü kazanımlarınızın, hakederek değil, aileniz ya da bir yakınınız aracılığıyla gerçekleşmesine dayanır. Eğer bir Türk, ülkesinde bireysel kazanımlarıyla istediği yerlere gelemiyorsa ve bunun için başkalarının aracılığına başvurmak durumunda kalıyorsa, ya da ülkeyi terkedip şansını Amerika'da ya da başka bir yerde değerlendirmeyi tercih ediyorsa, burada bir sorun var demektir.

'Tahminlerim'den yola çıkarak oluşturduğum bir kitapta Türkiye'nin gerilediğini ve din odaklı bir diktatörlüğe dönüştüğünü belirtmişim. İran'da ise bunun tersini, güçlü bir demokratik hareketlenmeyi gözlemliyorum.

Türkiye'nin hala tercih yapma şansı var ancak belirttiğim gibi gidişatın ileriye yönelik olduğunu söylemek zor. Yapı ve yapı karşıtları arasındaki mücadele hala devam ediyor.

İran'da rejim değişikliği hakkında görüşleriniz nelerdir?

İran'da çok güçlü muhalif hareketlerin varlığından söz edebiliriz. Özellikle modern iletişim kanalları, telefon ve e-posta aracılığıyla insanlar birbirleriyle devamlı iletişim içerisinde. Hiç şüphe yok ki İran'daki rejim popülaritesini yitirmiş durumda. İki ana muhalif hareketten bahsedebiliyoruz. Rejim içerisinde ve rejime karşı. İran nüfusunun çoğunluğunun yaşadıkları rejimin bir an önce sonlanmasından yana olduğunu gösteren birçok kanıt var. Eğer biz Batı dünyası olarak daha aktif bir şekilde bu duruma el atabilseydik, örneğin muhalif güçlere destek çıkabilseydik, şu anda İran hakkında daha farklı konuşuyor olabilirdik. Bunun yerine elimizi kolumuzu bağladık ve hiç ama hiçbirşey yapmadık. Bu konuyu daha geniş çaplı konuşmak gerekiyor fakat kısaca şunu belirtebilirim ki bu konuda hala yapabileceğimiz şeyler var.

Siyasal İslamın böylesine güçlü olduğu Arap dünyasında, değişim geçiren bir ülke, sizce laikliği rafa kaldırmalı mı?

Laikliğin şuan için mümkün olduğunu söylemek zor. Bence İslam coğrafyasının en iyi ve hatta belki de tek umudu kadınlar. Kadınların değişim sonucu elde edecekleri artılar göz önünde bulundurulursa, değişime yönelik talepleri oldukça güçlü. Nüfusun yarısından fazlasını oluşturuyorlar ve bence değişimde öncü rol oynayabilirler.

Peki sizce yeterince mobilize olabilmişler mi?

Hayır. Fakat modern zamanlarda İslam coğrafyasında ön plana çıkan kadınlar oldu. Bazen çok önemli görevler üstlendiler. Bu kadınlar diğerleri için umut ışığıdır.

Bölgede, İslam öğretileri doğrultusunda yaşamına düzen veren insanlar ve farklı öğretileri takip eden insanlar arasında ayrışma yaşanacağını düşünüyor musunuz?

Evet, gidişat dediğiniz yönde oluyor ve bu gelişmeleri olumlu bulmadığımı belirtmeliyim.

Her geçen gün Orta Doğu'nun Türkiye'ye benzemektense, Türkiye'nin Orta Doğu'ya benzemeye başladığı tezine katılıyor musunuz?

Ne yazık ki evet.

Arap Baharı ülkeleri için laiklik gerçekçi bir hedef mi?

Laiklik, İslam literatüründe bulunmayan bir kelime. Kavram bu sebeple çok yabancı. İslam ve Hristiyan dünyası arasındaki bir fark, Hristiyanların İsa'dan sonraki birkaç yüzyıl boyunca mazlum bir toplum olmasıdır. İmparator Konstantin ile birlikte ancak bir devletin kontrolüne sahip olabilmişlerdir.

İslam ise, Muhammed zamanında bir devlete, hatta bir imparatorluğa sahipti. Laik ile kafir, din ile politika arasındaki farklar İslam coğrafyasında, Hristiyan dünyasında olduğu gibi tartışılmadı. Yani laiklik terimi dahi kullanılmıyordu ve modern zamanlarda tartışılır hale geldi. Bu tarihsel evrime dikkat çekmek gerekiyor ve yine hatırlatmalıyım ki hepimiz büyüdüğümüz geçmişin ürünüyüz.

İslam'da coğrafi bir varoluş açıkça reddedilir. Erken dönemdeki halifelerin halklarına doğdukları yer ile anılan ve kimliklerini bu şekilde tanımlayan yerel köylüler gibi olmamaları yönünde öğüt verdiklerine dair hikayeler vardı. Bu bağlamda, Atatürk'ün İslam'a değil de, anavatana, ülkeye ve coğrafi sınırlara bağlılık üzerinden oluşturduğu yeni kimlik İslam'a yabancı.

Cumhuriyet döneminde dindar Müslümanlara zulmedildi mi?

Ayrımcılığa uğradıkları doğru fakat zulme uğramadılar. Zulüm, tanım itibariyle acı çekmeyi gerektirir.

Bu kavramları nasıl tanımladığımız asıl sorun. Yaşantımın uzun yıllarını geçirdiğim ülkelerde, örneğin İngiltere'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, zulümden ve ayrımcılıktan bahsederken bu kavramların farklı kademelerde, farklı algılar ve toplumsal etkileşim üzerinden tartışıldığımıza tanık oldum. Amerika'ya ilk gittiğimde ırk, ten rengi, cinsiyet, din ve diğer pek çok şey üzerinden insanların ayrıştırılmasına çok şaşırıyordum çünkü İngiltere'de bu tür ayrışmalar düşünülemezdi bile. Diğer taraftan da, İngiltere'nin aksine Amerika'da, ülkeye yabancı, yeni gelen biri olmak çok daha kolaydı ve durumunuz daha çabuk kabul görüyordu. İngiltere'de, bugün nasıl bilmiyorum ancak sanmıyorum çok da farklı olsun, hükümet kademesinde size güven ve saygı duyacakları bir işe sahip olmak için en az iki kuşak geriye giden bir İngiliz geçmişine sahip olmanız gerekiyor. Örneğin Henry Kissinger'ın İngiltere'de

benzer bir kariyere sahip olması mümkün olmazdı; Yahudi olduğu için değil, ‘yabancı’ olduğu için.

Bölgenin geleceğinin Şii-Sünni ayrışması üzerinden şekilleneceği yönünde endişeleriniz var mı?

Ben bu ayrışmanın öneminin eskiye nazaran daha az olacağını öngörüyorum. Önemsiz olacak demiyorum fakat başka faktörler bu ayrışmayı gölgeleyecektir.

Sünni-Şii ayrışması eskisi kadar sorunlu bir ayrışma değil. Bugün asıl ayrışma Müslüman olanlar ve olmayanlar ve radikaller ve liberaller arasında yaşanıyor.

Erdoğan’ın, İran’ı, Suriye’de Esad’ı, yani bir Nusayriyi desteklediği için İslami olmamakla suçlaması konusundaki görüşünüz nedir?

Nusayrilik, Müslüman bakış açısında bir sapkınlık olarak değerlendiriliyor. Yani Nusayrililer, aslında gerçek Müslümanlar olarak tanımlanmıyorlar. Şii olmalarına rağmen diğer Şiiiler ile de pekçok konuda ayrışıyorlar.

Sünni-Şii ayrışması bugünkü kimlik tanımlamalarında önemli bir rol oynuyor. Örneğin, uzun yüzyıllar boyunca, Orta Doğu’nun iki büyük gücü Türkiye ve İran’dı. Osmanlılar ve İran Safavileri arasındaki rekabet uzun yıllar boyunca süregeldi. O dönemlerde İran’ın resmi olarak Şiiliği seçmesiyle beraber, Şiilik farklı kimliklerin tanımlanmasında kullanılan bir değer haline geldi.

Suriye’nin Şii komşuları Nusayri hükümeti destekliyorlar. Neden?

Eski bir deyim vardır, bilirsiniz: ‘Ben ve kabilem dünyaya karşı, ben ve ailem kabileme karşı, ben ve kardeşim kuzenlerime, ben ise kardeşlerime karşı.’ Mücadele farklı kademelerde devam ediyor, en samimi kademelerde bile.

Son zamanlarda Amerikalı ve Avrupalıların bölgede siyasal İslam’a yönelik ilgisinin arttığına, bölgede diyalog kurma çabalarına giriştiklerine şahit oluyoruz. Bu girişimlerde dikkat edilmesi gereken kırmızı çizgiler var mı?

Bu girişimler bir sonuca ulaşamadı. Diyalog işe yaramıyor. Radikal Müslümanlar diyalog istemiyorlar çünkü kendilerini asıl mücadeleye adanmışlar, yani İslam’ı dünyaya benimsetme mücadelesine. Bu mücadeleye katkıda bulunmayacak şeyler onların ilgisini çekmiyor.

Peki, Batı radikallere zemin mi hazırlıyor peki? Yoksa daha ılımlı bir İslam arayışı olası mı?

Batı kimdir? Batı dediğimizde aklımıza gelen nedir? Batı bir grup ülkeden oluşuyor ve bu ülkelerin izledikleri politikalar birbirinden çok farklı olabiliyor. Bazen aynı ülkenin bile farklı politikalar ürettiğini görüyoruz. Amerika’ya bakalım mesela. Savunma Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı’nın politikaları birbirinden farklı olabiliyor. İki departmanın yürüttüğü politikalar birbiriyle çelişebiliyor, her bir departman birbirine zıt grupları destekleyebiliyor. Bu sebeple, tekil bir ‘Batı politikası’ndan bahsetmenin anlamı yok.

Orta Doğu’yu Avrupa ya da Amerika’dan anlamaya çalışanların karşılaştığı zorluklar nelerdir?

İlk zorluk iki tarafın birbiriyle iletişim kurarken yüzleşmek zorunda kaldığı aldatmaca. Arşivlerde çalışmalarımı sürdürürken Osmanlı'nın Avrupa ülkeleriyle ne şekilde iletişim kurduğuna bilhassa dikkat ettim. Geçmiş dönemlerde Osmanlı'da hemen hemen kimse Batı dillerini bilmiyor, Avrupa'da da aynı şekilde çok az kişi Osmanlı Türkçesi konuşuyordu. İletişim, tercümanlar üzerinden yürütülüyordu. Dokümanları incelerken sürekli, ısrarlı bir şekilde tercüme hataları yapıldığına dikkat ettim. Bence bu hatalar kasıtlıydı. Yüzyıllar boyunca da devam etti. Yani uzun bir süre boyunca diplomatik ilişkiler hep yanlışlıklar üzerine inşa ediliyor. Örneğin Sultan, Kraliçe I. Elizabeth'e, 'sadakatinizi kaybetmeyeceğinizi ve imparatorluğumuza itaat etmeye devam edeceğinizi ümit ederiz' diyor, bunu I. Elizabeth'e tercümesi ise 'her iki ülkenin de sıkı iktisatlarını devam ettirmesini temenni ederim' oluyor.

Bir diğer örnek ile ise şans eseri karşılaştım. İngiltere'de, BBC, dünyanın farklı ülkelerindeki haber kanallarının haberlerini derliyor, tercüme ediyor ve İngilizlerle paylaşıyordu. Böylelikle farklı ülkelerde haber konusu edilen şeylerin ne olduğunu öğrenebiliyorduk. Mesela hem Arapça bir metnin aslı ve İngilizce tercümesine ulaşabiliyorduk. Bu metinler basılı değildi fakat isteyen herkes arşivlerden erişebiliyordu. Ben bu arşivlerde uzunca bir zaman geçirdim ve bu tür metinleri çok kullandım. Bir gün, Amerika'da konuşma amaçlı bulunurken, bu haber metinlerinden bir tanesinden alıntı yapmak istedim. Metin yanımda yoktu, İngiltere'den isteme imkanı da sınırlıydı. Amerikalıların da benzer bir şekilde haberleri tercüme ettiğini düşündüm. Yabancı kaynaklı haberlere ilgi gösteren insanlar orada da vardı. Amerikan haber metinlerini arşivlerde bulup tercümelerini incelediğimde tercümelerin ciddi anlamda farklı olduğunu gördüm. Tercümanların hemen hepsi yine Arapçı: İngiltere'dekilerin işvereni İngiliz, Amerika'dakilerinsisi ise Amerikalılardı Her iki tarafta da tercümanlar işverenlerini hoşnutsuz etmemeye çalışıyorlardı. İngilizlerin tercümelerinde İngiliz karşıtı sayılabilecek cümlelerin tercümeleri sansüre uğramış ve Amerika karşıtı cümleler ise daha da vurgulu bir şekilde ön plana çıkartılmıştı. Amerika'da da durum aynıydı. Amerikan karşıtı cümlelerin üstü örtülürken İngiliz karşıtı cümleler öne çıkarılıyordu.

Türkiye'nin geleceğine yönelik umudunuzun dayandığı başlıca sebep nedir?

Kadınlar.

Sizin Orta Doğu'ya ilk gittiğinizde hissettikleriniz üzerine bir tabiriniz var. Bütün bir ömrü birlikte geçirecek bir çiftin birbirleriyle karşılaşmasına benzetiyorsunuz ilk Orta Doğu ziyaretinizde hissettiklerinizi. Geriye baktığınızda, bu entelektüel evliliğin mutlu ve yararlı bir evlilik olduğunu söyleyebilir misiniz?

Elbet inişleri ve çıkışları oldu fakat genel anlamıyla benim açımdan kazanımlarla doluydu. Hiçbir zaman başka bir konuyla uğraşmak istemedim, ya da bir kez hariç demeliyim. Çin medeniyetiyle ilgilenmeyi aklımdan geçirdim fakat bu da çok kısa sürdü.

Orta Doğu'yu yöneten bazı despotlara sempati duyuyor değilim. Fakat Orta Doğu'nun insanları ile rahatlıkla konuşabiliyor ve zorlanmadan iletişim kurabiliyorum.

Bölgenin geleceğiyle ilgili olarak pekçok kez endişeye düştüm, bazı zamanlar da tedbirli bir iyimserlik gösterdim. Fakat bu söyleşide de belirtmiş olduğum gibi, Orta Doğu önemini kaybediyor. Geleceğin süper güçleri Hindistan ve Çin olacak. Akaryakıt ve gaz ya tükenecek ya da yerini alternatif enerjiye bırakacak ve böylelikle Orta Doğu, çökücülüğünü kaybedecek. Bence Türkiye batmaya başlayan bir şirkete çok fazla yatırım yapmamalı.

Profesör Bernard Lewis, Osmanlı ve İslam tarihi ve Orta Doğu-Batı ilişkileri üzerine çalışmalarıyla dünya çapında ün yapmış bir tarihçidir. İngilizce olarak Turkish Policy Quarterly'nin (TPQ) Kış 2012 sayısında (Vol.10 No.4) yayımlanan bu söyleşinin orjinaline www.turkishpolicy.com adresinden ulaşabilirsiniz. Söyleşinin yer aldığı TPQ Kış Sayısı 5-9 Mart 2012 tarihleri arasında raflarda yerine alıyor! (Metnin tercümesi TPQ editoryal ekibi tarafından yapılmıştır).